

http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.74.9
УДК 911.3

С. Запотоцький, д-р геогр. наук, проф.,
О. Кононенко, канд. екон. наук, доц.,
Ю. Голуб, магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ МІСТ КИЄВА ТА ЧЕРНІГОВА)

У дослідженні розглянуто теоретичні засади екологічної поведінки населення. Описано основні чинники, які впливають на екологічну поведінку людини. З'ясовано, що зовнішні чинники включають соціальну, культурну, економічну, правову та інші складові. Вони здійснюють вплив на інші компоненти (економічні чинники взаємодіють не тільки у своєму колі, а й впливають на соціальне, культурне та екологічне середовище). Внутрішні чинники екологічної поведінки залежать від особливостей характеру людини, мотиваційних установок, цінностей та психічних властивостей особистості в її ставленні до довкілля. Проведено аналіз соціологічного опитування серед жителів Києва та Чернігова щодо уявлень про сталий розвиток і гостроту екологічних проблем. Аналіз екологічних проблем міста Чернігова виявив, що організація поводження зі сміттям і необхідність будівництва сміттєпереробного заводу є найбільш гострими проблемами мешканців міста. Жителів столиці найбільше турбують проблеми якості питної води. Деяко менше, проте гостро, стоїть питання організації та поводження з відходами. Третя позиція належить забрудненню повітря. Дослідження дозволило отримати інформацію про обізнаність населення з основними положеннями Конвенції Ріо, місце екологічних цінностей в ієрархії соціальних цінностей громадян, наявність знань про екологічні проблеми, розуміння залежності стану навколишнього середовища від сталого розвитку суспільства, застосування екоатрибутивних заходів у повсякденному житті. Проаналізовано ступінь готовності та залученості населення до основних видів екологічної поведінки. Простежено кореляційні зв'язки між рівнем освіти та заходами, які респонденти готові робити і вже роблять для поліпшення екологічної ситуації свого міста. Розглянуто механізми стимулювання екологічної поведінки населення. Наголошено на важливості екологічного виховання та екологічної освіти як важливого механізму екологічної поведінки населення.

Ключові слова: екологічна поведінка, збалансований розвиток, регулятори екологічної поведінки, екологічні практики.

Вступ. Інтеграція України в європейський простір вимагає певних змін у державній екологічній політиці, а також в екологічній свідомості самих українців. Розуміння обмеженості природних ресурсів і загроза глобальної екологічної кризи сприяли частковій зміні екологічної поведінки населення та поширенню екоатрибутивних практик. Для досягнення цілей сталого розвитку значним бар'єром є небажання людей змінювати свою екологічну поведінку. Вона повинна включати сортування і переробку сміття, використання громадського транспорту, економію води та електроенергії, відмову від використання синтетичних миючих засобів. Такі заходи в повсякденному житті населення сприятимуть поліпшенню стану навколишнього середовища та стимулюватимуть розвиток зелених секторів економіки.

Сталий розвиток став новою світоглядною концепцією для всіх країн світу, які здійснюють перехід до пошуку оптимального балансу між економічною, екологічною та соціальною складовими. Він орієнтований в першу чергу на людину, поліпшення соціально-економічного та екологічного середовища її життя. Україна здійснює перехід на новий етап історії, пов'язаний з можливістю побудувати нову країну на принципах демократії, самостійності, захисту прав людини та збалансованого розвитку. Участь громадян і зокрема кожної людини в даному процесі є невід'ємною складовою, оскільки інтелектуальний рівень населення та знання про основні проблеми і шляхи їхнього вирішення можуть забезпечити конкурентоспроможність України в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми дослідження в сучасних умовах підтверджується науковими публікаціями українських і зарубіжних учених. У науковій літературі переважно висвітлено теоретичні аспекти, основні чинники, перелік дій, які характеризують екологічну поведінку. Екологічним знанням та екологічній освіті присвячено праці Т. І. Вороненко "Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання" [3] і Т. Ф. Лукашенко "Екологічна освіта в Україні: психолого-педагогічні основи формування екологічних знань" [10]. Основні чинники і механізми стимулювання екологічної поведінки проаналізовано О. Ю. Кононенко "Механізми вдосконалення екологі-

чної поведінки населення (на прикладі міста Києва)" [7], В. Г. Акоюн "Основні чинники формування екологічної свідомості особистості" [1]. Теоретичні засади екологічної поведінки описано у працях зарубіжних дослідників: Hyunsook L. Influential Factors on Pro-Environmental Behaviors – A Case Study in Tokyo and Seoul [20], Kollmuss A. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? [21], Steg L., Vlek C. Encouraging pro-environmental behavior: An integrative review and research agenda [23].

Постановка завдання. Перед сучасним суспільством постало надзвичайно складне завдання, пов'язане з формуванням людини нового типу. Її зміни мають охоплювати як світоглядну позицію, так і поведінкову орієнтацію. Однак глобальні перетворення потребують участі широких мас населення, тому все суспільство має бути залучено до цього процесу. Безумовно, такі перетворення не можуть бути успішно виконані без використання різних методів і засобів виховання та стимулювання екологічної поведінки. Тому мета даного дослідження полягає у визначенні теоретичних і методологічних засад екологічної поведінки населення, порівняльній характеристиці уявлень і знань жителів Києва і Чернігова про екологічні проблеми та цілі сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх тридцяти років багато психологів і соціологів досліджують питання екологічної поведінки населення. Постало складне питання: "Чому людина почала діяти екологічно, та які перешкоди зустрічає на цьому шляху?" Під екологічною поведінкою слід розуміти свідомі дії людини, яка прагне мінімізувати наслідки своїх негативних дій відносно навколишнього середовища та створених людиною об'єктів (тобто мінімізацію використання ресурсів та енергії, використання нетоксичних речовин у виробництві та споживанні, зменшення утворення відходів) [21]. Ураховуючи дослідження зарубіжних учених у даному напрямі, сформовано перелік дій, які характеризують екологічну поведінку:

1) купівля екологічно чистих товарів і послуг (органічні продукти харчування, енергоефективні товари,

продукція, що вироблена із вторинної сировини, електромобілі тощо);

2) раціональне використання води, електроенергії та тепла в побуті;

3) зменшення обсягів утворення сміття, його сортування та утилізація;

4) використання екологічно чистих видів транспорту (велосипеди, електромобілі), користування громадським транспортом у містах, зменшення переміщення повітряним транспортом [8], [20].

Екологічні дії особи можуть бути ненавмисними, коли вона не усвідомлює вплив своєї поведінки – наприклад, багато людей купляють соєві продукти, зрізані квіти, сигарети. Якщо людина усвідомлює вплив своїх дій на навколишнє середовище, то слід говорити про навмисну екологічну поведінку – наприклад, перевезення відходів до сільської місцевості, годування пташок узимку [22].

Екологічна свідомість і поведінка людини значною мірою формується під впливом того соціального середовища, в якому вона живе. Різні верстви населення можуть мати різні мотиви та установки щодо екологічних проблем навіть в однаковому екологічному середовищі. Важливо зрозуміти чинники, які стримують ту чи іншу екологічну поведінку або сприяють їй [1].

Дослідження чинників, які впливають на екологічну поведінку, є науково складним і вимагає застосування міждисциплінарних підходів. Вивчення поведінки людини в її ставленні до навколишнього середовища є однією із важливих проблем психології збереження ("Conservation psychology"). Цей напрям вивчає взаємні відносини між людством і довкіллям, зосереджуючи увагу на заохоченні збереження природних ландшафтів [24].

Чинники екологічної поведінки слід розділити на групи: зовнішні (виникають з умов середовища) та внутрішні (фізичні й психічні особливості особи). Деякі чинники мають вплив на кілька соціальних груп (екологічне оподаткування, ареальне встановлення контейнерів для сортування сміття), тоді як інші – на окремих осіб (опис у творах літератури природи рідного краю) [22].

Зовнішні чинники включають соціальну, культурну, економічну, правову та інші складові. Їхні умови постійно змінюються, вони здійснюють вплив на інші складові (напр., економічні взаємодіють не тільки у своєму колі, а і впливають на соціальне, культурне та екологічне середовище). Чинники стикаються та розширюють свої можливості, створюють синергію.

Серед зовнішніх чинників важливе місце належить інституціональним. Здійснення тих чи інших екологічних дій людини залежить від наявності необхідної інфраструктури: розвинутої мережі громадського транспорту, велосипедних доріжок, місць для сортування та переробки відходів. Чим гірше надаються дані види послуг, тим менша імовірність використання їх населенням. Дані бар'єри, що перешкоджають поширенню екологічних практик, можна подолати діями громадян. Екологічні знання та ставлення до навколишнього середовища ефективніше поширювати за рахунок непрямих методів, створюючи всі необхідні умови для одночасно комфортного життя та збереження довкілля [21].

Економічні чинники сильно впливають на поведінку і рішення людей. Більшість із нас вважає, що ми діємо економічно раціонально, проте це не відповідає дійсності. Маркетинг впливає на людину і часто пропонує обирати товари і послуги, що шкодять навколишньому середовищу. Економічні методи є одним з найбільш дієвих механізмів для стимулювання екологічної поведінки населення. Слід згадати досвід Німеччини у встановленні фандоматів у майже кожному супермаркеті.

Принцип стимулювання громадян здавати пляшки простих. До вартості напою в ПЕТ-пляшці закладається залогова сума – у Німеччині це 25 євроцентів. Якщо здаєш пляшку, то отримаєш назад або гроші, або бонусний чек на наступні покупки.

Культурні норми відіграють важливу роль у формуванні поведінки людини. С. Бемер-Крістіансен [19] провела дослідження реакції влади і громадян на кислотні дощі в Німеччині та Великобританії. Результати показали високу культурну цінність лісів для німців і змінили підхід до проблеми. Можна припустити, що в невеликих країнах, таких як Швейцарія, Нідерланди, Бельгія, культурне ставлення до ресурсів є більш раціональним, ніж у великих за площею та багатих на ресурси державах, як США, Росія [21].

Внутрішні чинники екологічної поведінки залежать від якостей характеру, мотиваційних установок, цінностей та психічних особливостей людини в її ставленні до довкілля. Мотивація є однією із причин поведінки або сильного внутрішнього стимулу. Дослідники виділяють первинні мотиви (вони визначають кілька дій, що пов'язані між собою, напр., прагнення дотримуватися екологічного способу життя) та вибіркові (мотиви, що впливають на конкретну дію – "Якщо сьогодні піде дощ, то мені поїхати громадським транспортом чи все ж використати велосипед?" Проте дуже часто екологічній поведінці заважають неекологічні мотивації. Людина обирає власний дохід і комфорт, ігноруючи екологічну безпеку суспільства. Тоді головні мотиви (екологічні цінності) перебиваються вибірковими (особисті задоволення) [22].

У межах соціологічного вивчення і порівняння екологічної свідомості та поведінки населення було проведено опитування серед жителів двох міст України: Києва та Чернігова. Однією із цілей дослідження є аналіз рівня обізнаності громадян країни щодо основних положень Конвенції Ріо та Цілей сталого розвитку. Польовий етап збирання інформації було проведено в червні-серпні 2018 року. Під час опитування респонденти дали відповіді на 10 запитань. Анкета, якою користувалися громадяни, містить блоки запитань національного опитування [18], що дозволяє провести порівняльний аналіз результатів за різними аспектами. Серед них: обізнаність з основними положеннями Конвенції Ріо, місце екологічних цінностей в ієрархії соціальних цінностей населення, наявність знань про екологічні проблеми, розуміння залежності стану навколишнього середовища від сталого розвитку суспільства, застосування громадянами екоатрибутивних практик у своєму житті.

Як свідчать отримані дані результатів дослідження, для населення характерна недостатня інформативність щодо Цілей сталого розвитку. Близько половини учасників опитування у двох містах визнали, що ніколи не чули про Цілі сталого розвитку, близько 35 % мали поверхневу інформацію і лише 8 % у Чернігові та 11 % у Києві мали достатнє уявлення.

Достатні та поверхневі знання мають менше половини опитаних як жінок, так і чоловіків. У віковій групі помітно виділяється категорія громадян 31–50 років, серед яких обізнаних щодо даної інформації більше половини. Учасники опитування з базовою вищою та незакінченою вищою освітою найбільше вірять у можливість Цілей сталого розвитку стимулювати розвиток і трансформації в нашій державі. Водночас респонденти з повною середньою освітою були найменше зацікавлені та скептично налаштовані у відповідях.

На питання про відповідальність за шкоду, завдану довкіллю майже 46 % у Чернігові та 39 % у Києві відповіли, що самі громадяни мають стежити за станом навколишнього середовища. 15,7 % та 17 % чернігівців

вважають, що про це мають піклуватися уряд та органи місцевого самоврядування відповідно. Ситуація серед киян відрізняється: 34 % стверджують, що відповідальними є органи місцевого самоврядування та 15 % обрали уряд. Близько 14 % респондентів у Чернігові та 8 % у Києві вагалися і не змогли дати відповідь. Біль-

шість з них указували на те, що і громадяни, і органи управління мають займатися цим питанням. Щодо бізнес-структур, то близько 5 % усіх опитаних відповіли, що вони мають нести повну відповідальність за шкоду, бо саме їхня діяльність найбільше впливає на стан навколишнього середовища (табл. 1).

Таблиця 1. Відповідальність за шкоду, завдану довкілля

Відповідальні особи	Кількість респондентів у Чернігові, %	Кількість респондентів у Києві, %
Уряд	15,7	14,6
Органи місцевого самоврядування	17	34
Самі громадяни	45,7	39,2
Бізнес-структури	7,3	3,3
Ніхто	0,6	0,6
Важко відповісти	13,7	8,3

На думку учасників опитування, міська влада повинна здійснювати заходи для поліпшення стану навколишнього середовища. Більшість респондентів у Чернігові зазначили, що за останні три роки відбулися суттєві зміни в озелененні міста та оновленні міських парків. Близько 42 % указали на ефективну роботу міської влади в напрямку поліпшення довкілля. Менше 29 % мешканців міста не змогли однозначно відповісти, адже вбачали як позитивні зрушення з одного боку (підвищення енергоефективності в установах міста, очищення русла р. Стрижень, насадження дерев, реставрація паркових зон), так і негативні (відсутність сміттєпереробного заводу, якого потребують мешканці міста, наявність старого складу міського транспорту). 19 % громадян не визнали роботу міської влади ефективною, а близько 10 % вважають, що ситуація у місті погіршується, і влада не реагує на це.

Щодо оцінки політики столичної влади в даному питанні, то результати практично протилежні. Трохи менше половини опитаних указали на відсутність ефективної екологічної політики міської влади. Майже третина громадян не змогла дати відповідь на питання, оскільки не вбачала в діях керівництва міста конкретних заходів, спрямованих на покращення стану навколишнього середовища. Близько 15 % респондентів вважали, що екологічна ситуація у Києві погіршується, але влади при цьому ніяк не реагує.

Аналіз екологічних проблем міста виявив, що організація поводження зі сміттям є найбільш гострим питанням на думку чернігівців – 41 %. Мешканці міста і влада розуміють необхідність будівництва сміттєпереробного заводу, але це питання лише обговорюється. Сортування сміття підтримується більшістю населення, проте існує певна неознаність серед людей, а також відсутність належного устаткування. Наступні позиції займають "забруднення повітря" і "якість питної води", відповідно близько 28 та 26 %. Щодо позиції "викиди парникових газів і зміни клімату", то лише 3 % громадян обрали даний варіант. Це можна пояснити відсутністю достатніх знань про джерела та наслідки парникових газів [4].

Жителів столиці найбільше турбує проблема якості питної води – усі респонденти у своїх відповідях зазначили це. Третина населення була найбільш стурбована організацією поводження з відходами, оскільки для міста-мільйонера це складне питання. Третя позиція серед проблем належить забрудненню повітря. Респонденти вказували на погіршення стану чистоти повітря за останні роки та зростання кількості автомобілів на дорогах столиці (кілька опитаних також зазначили, що помітили зростання кількості електромобілів у місті). Крім того, киян найменше турбувало питання площі зелених зон, оскільки вони помітили, що за останні кілька років відбулася реконструкція парків і скверів (табл. 1, 2).

Таблиця 2. Найбільш гострі екологічні проблеми міста

Екологічна проблема	Відсоток респондентів, що вважають проблему найбільш гострою, %	
	у Чернігові	у Києві
Забруднення повітря	27,8	16,7
Якість питної води	25,6	38,5
Стан і площа зелених зон	0,6	3
Організація поводження зі сміттям	41	28,3
Ризик техногенних катастроф (вибухи, пожежі тощо)	1,7	5
Викиди парникових газів і зміни клімату	3,3	8,5

На запитання про конкретні зміни, які готові робити респонденти, більшість чернігівців обрали сортування сміття, переробку упаковки, батарейок, робити зауваження людям, що забруднюють середовище і з розумінням ставитись до штрафів за викидання сміття на вулицю – 77, 67, 67 % відповідно. Більше 60 % відповіли, що можуть використовувати для поїздок по місту громадський транспорт і зменшити щоденне використання води та електроенергії. Найменшу активність учасники опитування в Чернігові проявляли у відповідях

про участь у заходах з прибирання та озеленення міста і звернення до органів державного управління із заявою або листом. Вони становлять близько 10 %. Крім того, невеликий відсоток опитаних готові відмовитись від використання синтетичних миючих засобів – 11,6 %. Пояснювали це високими цінами та невеликою розповсюдженістю екологічних товарів (табл. 1.3).

Відповіді респондентів у Києві про зміни в їхньому житті, які вони готові зробити, щоб поліпшити стан довкілля, відрізняються від попередніх (табл. 3).

Таблиця 3. Зміни в житті містян, які вони готові зробити для поліпшення екологічної ситуації Чернігова

Варіанти відповідей	Відсоток респондентів, що погодились, %	
	у Чернігові	у Києві
Здавати на переробку упаковку, батарейки, сортувати сміття	77	55
Використовувати для поїздок по місту велосипед або ходити пішки	53	20
Використовувати для поїздок по місту громадський транспорт	62	32
Прибирати за домашніми улюбленцями	14,3	27
Брати участь у заходах з прибирання та озеленення міста	7	25
З розумінням поставитись до введення штрафів за викидання сміття на вулицю	67	23,7
Зменшити щоденне споживання води та електроенергії	63	26
Відмовитись від використання в побуті синтетичних миючих засобів	11,6	3,4
Робити зауваження людям, що забруднюють середовище	67	27,8
Звертатись із заявою або листом до органів державного управління	10,3	8,7

Більше половини опитаних погодились лише з однією відповіддю – здавати на переробку упаковку, батарейки та сортувати сміття. Кожен третій опитаний киянин може використовувати громадський транспорт для поїздок по місту. Близько 25 % населення готові прибирати за домашніми тваринами, брати участь у заходах з озеленення міста, зменшити щоденне споживання води та електроенергії й робити зауваження людям, що забруднюють довкілля. Найменший відсоток, як і в Чернігові, отримала відповідь про відмову від застосування синтетичних миючих засобів – 3,4 %. Аргументи у двох містах були однакові.

Наведені результати соціологічного дослідження фіксують тенденцію поступового поширення екоатрибутивних практик серед населення. Насамперед, це стосується енергозбереження, використання велосипедного транспорту та ощадливого користування природними ресурсами. Зростання зацікавленості та активності громадян у розв'язанні екологічних проблем потребує державної підтримки і конкретних заходів з боку органів місцевого самоуправління [5].

Дане опитування дозволяє простежити кореляційні зв'язки між рівнем освіти та заходами, які респонденти готові робити і вже роблять для поліпшення екологічної ситуації свого міста. Спостерігається певна закономірність: чим вищим є рівень освіти, тим більше заходів і практик громадяни готові використовувати в повсякденному житті. Респонденти з базовою вищою освітою обирали найбільший перелік варіантів відповідей та проявляли активність у громадському житті міст. Крім того, під час аналізу результатів опитування було виявлено, що громадяни з базовою вищою освітою, які мають уявлення та поверхневу інформацію про Цілі сталого розвитку, найбільше вказують на відповідальність самих громадян за забруднення довкілля. Водночас респонденти, які нічого не знають або щось чули про збалансований розвиток, більше наголошували на відповідальності органів місцевого самоврядування та уряду.

Основними методами, які стимулюють екологічну поведінку населення, є економічні та правові [19]. Для контролю екологічної поведінки необхідно знати основні юридичні закони, які регулюють відносини між людиною та природою. Конституція є найважливішим джерелом екологічного права в державі. У ній зазначено, що громадяни повинні раціонально використовувати природні ресурси, здійснювати заходи щодо запобігання псування, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан довкілля [9]. Закони України "Про охорону навколишнього середовища" [13], "Про природно-заповідний фонд України" [14], "Про охорону атмосферного повітря" [12], "Про тваринний світ" [16], "Про рослинний світ" [15] дають змогу будь-якому українцю отримати знання про дбайливе ставлення до повітря, ґрунтів, річок, флори і фауни. У разі порушення

екологічного законодавства особа може нести цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Економічний механізм охоплює дві групи регуляторів екологічної поведінки населення. Перша з них примушує обмежувати еколого-деструктивну діяльність забруднювачів середовища. Друга – спонукає суб'єктів господарювання поліпшувати стан довкілля, активізуючи природоохоронну діяльність виробників товарів і послуг у розвинутих країнах [2]. Економічний механізм, який існує в Україні більше орієнтований на регулятори екологічної поведінки, що обмежують природоруйнівну діяльність. Проте вітчизняний метод "батога" до природокористувачів ніяк не впливає на їхню зацікавленість щодо дотримання норм екологічного законодавства та зменшення забруднення довкілля [6]. Даний механізм не стимулює поширення екологічно безпечних технологій, обмежує впровадження екологоорієнтованих інновацій у виробництво та не спонукає до природоохоронної діяльності. Екологічна політика держави може опиратися на потужний вплив засобів масової інформації, що властиво моделям раціональної поведінки (програми уряду Великобританії) [24].

Важливим механізмом екологічної поведінки є екологічна освіта. У більшості країн світу екологія стала обов'язковою дисципліною як у школах, так і вищих навчальних закладах. Формування у людини правильного ставлення до навколишнього середовища в усіх видах діяльності має розпочинатись ще в ранньому віці і тривати протягом усього життя. Екологічна освіта робить внесок у розуміння того, що охорона людиною довкілля стає надважливою категорією у системі цінностей суспільства. Екологічна підготовка фахівців і підвищення культури спілкування людини з природою мають важливе державне значення, адже покликані дати відповідь на соціально-економічні, еколого-економічні та геополітичні питання [10].

У жовтні 2018 року Верховна Рада прийняла Стратегію державної екологічної політики України до 2030 року. Вона базується на Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і 17 Цілях сталого розвитку ООН. У пріоритетах державної політики має бути охорона навколишнього середовища, громадяни мають розглядати всі сфери свого життя крізь екологічну призму, а бізнес використовувати екологічно безпечні технології в процесі виробництва [11].

Висновки. Міста є осередками економічної діяльності, промислового виробництва, життєдіяльності населення, тому будь-які трансформації міського простору повинні спрямовуватись на забезпечення стійкого майбутнього. Сталий розвиток є рушієм розвитку людства в XXI столітті. Забезпечення переходу міст на модель збалансованого розвитку є важливим завданням сучасної науки. Це вимагає комплексного підходу в ефективному плануванні, управлінні, багатосторонньому партнерстві та моніторингу, а також у діях кожної громадянина.

Ставлення людини до навколишнього середовища насамперед визначається загальним рівнем її розвитку та сформованістю екологічної свідомості. Нормальне існування в сучасних умовах і запобігання подальшому зростанню екологічних проблем можливе лише при переосмисленні значення довкілля в житті людини, перегляді відносин між суспільством і природою. Власне населення в даному дослідженні розглядається як важливий учасник необхідних трансформаційних процесів. Екологічна свідомість і поведінка людини значною мірою формуються під впливом того соціального середовища, у якому вона живе. Різні верстви населення можуть мати різні мотиви та установки щодо екологічних проблем, навіть в однаковому екологічному середовищі.

Проведене соціологічне дослідження дозволило оцінити ступінь залученості населення до основних видів екологічної поведінки, політику міської влади щодо охорони довкілля, найбільш гострі екологічні проблеми двох міст на думку населення. При порівнянні екологічної поведінки жителів Києва і Чернігова виявилось, що найбільш гострою проблемою для киян є якість питної води, а для чернігівців – організація поводження із сміттям. Респонденти із столиці частіше здають на переробку батарейки, упаковки, сортують сміття, зменшують щоденне споживання води та електроенергії й беруть участь у заходах з прибирання та озеленення міста, ніж жителі Чернігова. Однак чернігівці більше використовують велосипеди та громадський транспорт і роблять зауваження людям, що забруднюють довкілля.

Розв'язання екологічних проблем і глобальні перетворення потребують участі широких мас населення, тому все суспільство має бути залучено до цього процесу. Звичайно, такі зрушення не можуть бути успішно реалізовані без використання різних методів і засобів виховання та стимулювання екологічної поведінки. Формування нової світоглядної позиції й поведінкової орієнтації кожної людини, яка переосмислила своє ставлення до довкілля, може стати важливим фактором налагодження гармонійних зв'язків у системі "суспільство – навколишнє середовище".

Список використаних джерел:

1. Акоюн В. Г. Основні чинники формування екологічної свідомості особистості / В. Г. Акоюн // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 41–47.
2. Веклич О. О. Потрібен "евроремонт" економічного механізму екологічного регулювання / О. О. Веклич, В. В. Бугас // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2006. – № 3. – С. 49–57.
3. Вороненко Т. І. Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання / Т. І. Вороненко // Рідна школа. – 2012. – № 3. – С. 21–24.
4. Голуб Ю. М. Екологічна свідомість та екологічна поведінка жителів Чернігова : результати соціологічного опитування. Молоді науковці – географічній науці : збі наук. праць XIV всеукр. науково-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених. – К. : Прінт Сервіс, 2018. – Вип. XIV.
5. Голуб Ю. М. Напрями забезпечення збалансованого розвитку міст (на прикладі міста Чернігів). Молодь і прогрес у рациональному природо-користуванні : тези доп. конф. Всеукр. конкурсу. Київ, 6–7 грудня 2018 р.; Національний авіаційний університет. – К. : НАУ, 2018. – С. 11.
6. Дідух В. Р. Економічні механізми реалізації державної екологічної політики / В. Р. Дідух // Державне будівництво. – 2008. – № 1.
7. Кононенко О. Ю. Механізми вдосконалення екологічної поведінки населення (на прикладі міста Києва) / О. Ю. Кононенко // Економічна та соціальна географія. – 2018. – № 79. – С. 4–13.
8. Кононенко О. Ю. Проблеми географічних досліджень екологічної поведінки населення / О. Ю. Кононенко, Ю. М. Голуб // Сучасні проблеми природничих наук : теорія, практика, освітні новації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 18–19 жовт. 2018 р. – Ніжин, 2018.
9. Конституція України : офіц. текст. – К. : КМ, 2013. – 96 с.
10. Лукашенко Т. Ф. Екологічна освіта в Україні: психолого-педагогічні основи формування екологічних знань / Т. Лукашенко, В. Малишев // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 1. – С. 257–266.
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт української інноваційної компанії "Ліга: закон". – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6FC00A.html
12. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.92 N 2708-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50, ст. 678.
13. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 26.06.91 № 1268-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41, ст. 546.
14. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.92 № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34, ст. 502.
15. Про рослинний світ : Закон України від 9.04.99 N 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – N 22–23, ст. 198.
16. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.01 N 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – N 14, ст. 97.
17. Боємер-Християнсен С., Скея J. Acid Politics : environmental and energy policies in Britain and Germany / S. Boehmer-Christiansen, J. Skea. – Behaven Press, 1991. – 296 p.
18. Уявлення населення про сталий розвиток – Аналітичний звіт за результатами національного соціологічного опитування, березень 2017 – [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/report_population_perception_sustainable_development.html
19. Boehmer-Christiansen S., Skea J. Acid Politics : environmental and energy policies in Britain and Germany / S. Boehmer-Christiansen, J. Skea. – Behaven Press, 1991. – 296 p.
20. Hyunsook L. Influential Factors on Pro-Environmental Behaviors – A Case Study in Tokyo and Seoul. Low Carbon Economy. – 2013, V. 4. – P. 104–116.
21. Kollmuss A. Mind the Gap : Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? Environmental Education Research. 2002, V. 8, No. 3, P. 239–260.
22. Krajhanzl J. Environmental and Pro-environmental Behavior. School and Health. Health Education: International Experience. – 2010, V. 21. – P. 251–274.
23. Steg L. Encouraging pro-environmental behavior : An integrative review and research agenda / L. Steg, C. Vlek // Journal of environmental psychology. 2009, 29 (3) – P. 309–317.
24. Lehman P. K. Behavior analysis and environmental protection : accomplishments and potential for more / Philip K. Lehman, Geller E. Scott // Behavior and Social Issues. – 2004. – 13. – P. 13–32.

References:

1. Akopyan V. H. Osnovni chynnyky formuvannya ekolohichnoyi svidomosti osobystosti / V. H. Akopyan // Vyscha osvita Ukrainy. – 2011. – № 2. – S. 41–47.
2. Veklych O. O. Potriben "yevroremont" ekonomichnoho mekhanizmu ekolohichnoho rehulyuvannya / O. O. Veklych, V. V. Buhas // Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy. – 2006. – № 3. – S. 49–57.
3. Voronenko T. I. Ekolohichni znannya yak komponent ekolohichnoyi osvity i vykhovannya / T. I. Voronenko // Ridna shkola. – 2012. – № 3. – S. 21–24.
4. Holub Y. M. Ekolohichna svidomist' ta ekolohichna povedinka zhyteliv Chernihova: rezul'taty sotsiolohichnoho opytuvannya. Molodi naukovtsi – heohrafichny nautsi: Zbirnyk naukovykh prats' XIV vseukrayins'koyi nauko-vo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh. – K. : Print Servis, 2018. – Vyp. XIV.
5. Holub Y. M. Napryamy zabezpechennya zbalansovanoho rozvytku mist (na prykladi mista Chernihiv). Molod' i prohres u ratsional'nomu pryrodokorystuvanni: tezy dopovidey zaklyuchnoyi konferentsiyi vseukrayins'koho konkursu. Kyiv, 6–7 hrudnya 2018 r.; Natsional'nyy aviatsiyinyy universytet. – K.: NAU, 2018. – S. 11.
6. Didukh V. R. Ekonomichni mekhanizmy realizatsiyi derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky / V. R. Didukh. // Derzhavne budivnytstvo. – 2008. – № 1.
7. Kononenko O. Y. Mekhanizmy vdoskonalennya ekolohichnoyi povedinky naselennya (na prykladi mista Kyyyeva) / O. YU. Kononenko // Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiya. – 2018. – № 79. – S. 4–13.
8. Kononenko O. YU. Problemy heohrafichnykh doslidzhen' ekolohichnoyi povedinky naselennya / O. YU. Kononenko, YU. M. Holub // Suchasni problemy pryrodnychykh nauk: teoriya, praktyka, osviti novatsiyi: materialy Mizhnar. nauk.-prak. konf. 18-19 zhovt. 2018 r. – Nizhyn, 2018.
9. Konstytutsiya Ukrainy : ofits. tekst. Kyiv : KM, 2013. – 96 s.
10. Lukashenko T. F. Ekolohichna osvita v Ukraini: psykholohopedahohichni osnovy formuvannya ekolohichnykh znan' / T. Lukashenko, V. Malyshev // Osvita rehionu. Politolohiya, psykholohiyi, komunikatsiyi. – 2011. – № 1. – S. 257–266.
11. Pro Osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [Elektronnyy resurs]. – Ofitsiyyny sayt ukrayins'koyi innovatsiynoyi kompaniyi "Liha: zakon". – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6FC00A.html
12. Pro okhoronu atmosferного повітря: Закон України від 16.10.92 r. N 2708-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 50, st.678.
13. Pro okhoronu navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha: Закон України від 26.06.91 r. № 1268-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 1991. – № 41, st. 546.
14. Pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrainy : Закон України від 16.06.1992 r. № 2456-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 34, st.502.
15. Pro roslynnyy svit : Закон України від 9.04.99 r. N 591-XIV // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. – 1999. – N 22–23, st. 198.

16. Pro tvarynnyy svi t: Zakon Ukrayiny vid 13.12.2001 r. N 2894-III // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2001. – N 14, st.97.

17. Tytarenko O. M. Formuvannya ekolohichnoyi povedinky doroslykh : ekonomiko-pravovi aspekty ekolohichnoho vykhovannya / O. M. Tytarenko // Naukovyy visnyk Kremenets'koho oblasnoho humanitarno-pedahohichnoho instytutu im. Tarasa Shevchenka. Ser. : Pedahohika. – 2013. – Vyp. 2. – S. 100–105.

18. Uyavleniya naselennya pro stalyy rozvytok – Analitychnyy zvit za rezul'tatamy natsional'noho sotsiolohichnoho opytuvannya, berezen' 2017 – [Elektronnyy dokument]. – Rezhym dostupu: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/report_population_perception_sustainable_development.html

19. Boehmer-Christiansen S. Acid Politics: environmental and energy policies in Britain and Germany / S. Boehmer-Christiansen, J. Skea. Belhaven Press, 1991. – 296 p.

20. Hyunsook L. Influential Factors on Pro-Environmental Behaviors – A Case Study in Tokyo and Seoul. Low Carbon Economy. 2013, V. 4. – P. 104–116.

21. Kollmuss A. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? Environmental Education Research. –2002, V. 8, No. 3. – P. 239–260.

22. Krajhanzl J. Environmental and Pro-environmental Behavior. School and Health. Health Education: International Experience. 2010, V. 21. – P. 251–274.

23. Steg L., Vlek C. Encouraging pro-environmental behavior : An integrative review and research agenda. Journal of environmental psychology. 2009, 29 (3) – P. 309–317.

24. Lehman P. K. Behavior analysis and environmental protection : accomplishments and potential for more / Philip K. Lehman, Geller E. Scott // Behavior and Social Issues. –2004. – 13. – P. 13–32.

Надійшла до редколегії 07.06.19

С. Запотоцкий, д-р геогр. наук, проф.,

Е. Кононенко, канд. экон. наук, доц.,

Ю. Голуб, магистр

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА КИЕВА И ЧЕРНИГОВА)

Рассмотрены теоретические основы экологического поведения населения. Описаны основные факторы, которые влияют на экологическое поведение человека. Выяснено, что внешние факторы включают социальную, культурную, экономическую, правовую и другие составляющие. Они оказывают влияние на другие компоненты (экономические факторы взаимодействуют не только в своем кругу, но и влияют на социальную, культурную и экологическую среду). Внутренние факторы экологического поведения зависят от особенностей характера человека, мотивационных установок, ценностей и психических свойств личности в ее отношении к окружающей среде. Проведен анализ социологического опроса среди жителей Киева и Чернигова о представлениях об устойчивом развитии и остроте экологических проблем. Анализ экологических проблем города Чернигова обнаружил, что организация обращения с мусором и необходимость строительства мусороперерабатывающего завода являются наиболее острыми проблемами жителей города. Жителей столицы больше всего беспокоят проблемы качества питьевой воды. Несколько меньше, однако остро, стоит вопрос организации и обращения с отходами. Третья позиция принадлежит загрязнению воздуха. Исследование позволило получить информацию об осведомленности населения с основными положениями Конвенции Рио, месте экологических ценностей в иерархии социальных ценностей граждан, наличии знаний об экологических проблемах, понимании зависимости состояния окружающей среды от устойчивого развития общества, применении экоатрибутивных практик в повседневной жизни. Проанализирована степень готовности и вовлеченности населения к основным видам экологического поведения. Прослежены корреляционные связи между уровнем образования и действиями, которые респонденты готовы делать и уже делают для улучшения экологической ситуации своего города.

Рассмотрены механизмы стимулирования экологического поведения населения. Подчеркнута важность экологического воспитания и экологического образования как важного механизма экологического поведения населения.

Ключевые слова: экологическое поведение, сбалансированное развитие, регуляторы экологического поведения, экологические практики.

S. Zapototskyi, Doctor of Science in Geography, Professor,

O. Kononenko, PhD Economy, Associate Professor,

Y. Holub, M.Sc.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL-GEOGRAPHIC RESEARCH OF THE PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR OF THE POPULATION (A CASE STUDY OF KYIV AND CHERNIHIV)

The research considers theoretical principles of ecological behavior of the population. The main factors influencing the ecological behavior of a person are described. In this topic, factors of environmental behavior were divided into groups: external (arising from environmental conditions) and internal (physical and mental characteristics of the person). External factors include social, cultural, economic, legal and other components. They influence other components (economic factors interact not only in their own circle, but also affect the social, cultural and environmental environment). Internal factors of environmental behavior depend on the characteristics of human nature, motivational settings, values and mental properties of the individual in relation to the environment. Motivation is one of the reasons for behavior or a strong internal stimulus. It has been established that certain factors have an impact on several social groups (ecological taxation, the actual installation of containers for the sorting of garbage), while others – only on individuals (description in the works of the literature of the nature of the native land).

An analysis of the sociological survey among residents of Kyiv and Chernihiv regarding the ideas about sustainable development and the acuteness of environmental problems was conducted. An analysis of the environmental problems of the city of Chernihiv revealed that the organization of waste management and the necessity of building a waste recycling plant are the most acute problems of the city's residents. Residents of the capital are more concerned about the quality of drinking water. Another major concern is the issue of waste management and management. The third position relates to air pollution. The study allowed for information on the public awareness of the main provisions of the Rio conventions, the place of environmental values in the hierarchy of social values of citizens, the availability of knowledge about environmental problems, understanding of the state of the environment from sustainable development of society, the use of eco-friendly measures in everyday life. The degree of readiness and attraction of the population to the main types of ecological behavior is analyzed. Correlation between the level of education and the measures that respondents are prepared to do and are already doing to improve the environmental situation of their city are observed.

Mechanisms of stimulation of ecological behavior of the population are considered. It is determined that the economic mechanism covers two groups of regulators of the environmental behavior of the population. The first of them makes it difficult to limit the ecological and destructive activity of pollutants in the environment. The second – encourages business entities to improve the state of the environment by activating the environmental activities of producers of goods and services. It has been established that the economic mechanism that exists in Ukraine is more oriented to regulating environmental behavior that limits environmental degradation activities. This mechanism does not stimulate the spread of environmentally sound technologies, limits the introduction of environmentally-oriented innovations in production and does not encourage environmental activities. The importance of environmental education and ecological education as an important mechanism of ecological behavior of the population is emphasized.

Key words: pro-environmental behavior, sustainable development, pro-ecological behavior regulators, ecological practices.